

ԱՇԽԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ղփտոց վրայ համառօտ գիտելիք .

ԼՂԻՊՏՈՍ բնակող ազգաց մէջ՝ աւելնէն հետաքրքրական ժողովուրդը Ղփիք ըստածն է , որովհետեւ հին եւ գիպտացւոց յաջորդը կը սեպուի , ինչպէս որ իրենց լեզուն ու պատմական աւանդութիւններն ալ կը հաստատեն : Եւսոնց դէմքին գծագրութիւնը բուն ափրիկեցւոց կերպարանքին նման է՝ որով կը հետեւի որ ԼՂփպտոսի բնիկ ժողովուրդը այս եղած ըլլայ , ու հին եգիպտացիներէն առաջ եկած . կ'երևայ թէ աւսոնց ցեղը ամենեւին յունաց հետ խառնուած չէ , որովհետեւ մէկ կերպով մ'ալ յունաց հետ նմանութիւն չունին : Եւսոք Եւքսանդր ԼՂփպտոսի տիրեց , ու յոյնք Պտղոմեանց թագաւորներուն տակը հաստատուեցան , ան ատենէն սկսեալ երկու զատ ցեղեր որոշուեցան ու բուն եգիպտացիքը Ղփտիք ըսուեցան , ու միշտ իբրեւ զատ ժողովուրդ մը սեպուեցան , նոյն իսկ հռովմայեցւոց , արաբացւոց ու օսմանցոց յարձակմանքներուն ատենը , և ինչուան հիմա ալ դեռ բոլորովին զատ է ԼՂփպտոսի մէկալ ազգերէն :

Վրիստոնէութեան առջի ժամանակները՝ Սուրբն Պետրոս Սուրբ Սարկիսոս ԼՂփպտոս զրկեց Եւտարանը քարուղելու համար : Եւս առաքեալս իր ջանքովը ու պերճախօսութիւնը շատ մարդ դարձուց , և անոնց օգնութեամբը հիմնեց Եւքսանդրիոյ եկեղեցին , որն որ արեւելեան հոգակաւոր եկեղեցիներէն մէկն եղաւ : Եւսոյ յետոյ ԼՂտիքէս ու Եւստոր իրենց աղանդները հան տեղուանքը տարածեցին , որն որ մինչեւ մեր օրերը կը տեւէ :

Ղփտիք շատ զարմանալի կրօնական շէնքեր ունէին , ինչպէս որ յայտնի կ'ըմացուի եկեղեցիներուն ու վանքերուն աւերակներէն : Եւրին ԼՂփպտոս տեւի ջանք ըրած են փառաւոր սառնարներ շինելու , ուր որ իրենք ալ միշտ բազմա-

թիւ եղած են ու մինչեւ յայսօր ալ կան , թէպէտ և վրանին եկած քաղաքական ու կրօնական դժբաղդութիւններով շատ քիչցած ու խեղճցած են . կրօնքին շքեղութիւնն ալ շատ ինկած է . բայց ի վերայ այսր ամենայնի դեռ խել մը վանքեր ունին . որոնցմէ հինկը միայն կանանց համար է . այս ետքիներէն երկուքը մեծ Վահիրէի մէջ են , իսկ հինգերորդը առանձին տեղ մըն է Սանֆալուին մօտերը :

Ղփտիք ԼՂփպտոսի մէջ այնչափ յարգի չեն . ու իրենք իրենց ճարտարութեամբը կ'ապրին , այսու ամենայնիւ տաճկաց տէրութեանը տակ ալ կրցեր են իրենց սեպհական իշխանութիւն մը պահելու , ուսկից որ նաեւ իրենց խեղճութեան ժամանակներն ալ ամենեւին չզրկուեցան , և այս իշխանութիւնն է բոլոր ԼՂփպտոսի կալուածոց ու ժողովրդեան հարկերուն հոգատարութիւնը . մէկ խօսքով , ԼՂփպտոսի բուն նօտարները իրենք են :

Հասարակ ժողովուրդը ճարտար է ու արուեստներու ետեւէ զբաղած : Վանքերը ողորմութեամբ կամ իրենց մնացած քիչ ստացուածոցը եկամուտովը կ'ապրին . իսկ շատ խեղճերուն՝ հասարակաց ողորմութեամբը կ'օգնեն . այս ողորմութիւններս ժողովուրդները այն մարդիկ միայն կ'ըլլան՝ որոնք որ պատրիարքէն իբրեւ տեսուչ կ'ընտրուին այս բանիս , և այս տեսուչներս մեծ տուներէ կ'ըլլան : Կրօնաւորները ինչպէս կերակրոյ ասանկալ զգեստի կողմնէն խիստ քիչով գոհ կ'ըլլան . օրը մէկ անգամ մը միայն կ'ուտեն , ու կերակուրին է ընդեղէն ու քիչ մ'ալ ձուկ . իսկ զգեստին բուրդէ երկայն կապայ մըն է :

Եւսպիսի կերպով է որ Ղփտիք ինքզինքնին իբրեւ զատ ազգ մը կրցեր են պահել . իրենց պզտիկ ընկերութիւնը աւետարանական օրինացը հպատակեալ , ԼՂփպտոսի մէջ միութեան ու համակամութեան օրինակ մը կը սեպուի : Եւսոյ շիտակը զուրցելով , Ղփտիք ալ կիրքերէ ազատ չեն . և այս կիրքերս ա-

ուաջ կուգան այն նուաստութեան վիճակէն որուն մէջն որ ինկած են . որով ստիպուած ըլլալով նուաստանալու ու կեղծաւորելու՝ մեծ մասը անառակ ու շահախնդիր ունակութեանց ետեւէ եղած են . այսպէս է ընդհանրապէս բոլոր նուաստացեալ ժողովրդոց պատմութիւնը , որովհետեւ գերութեան սովորական հետեւանքը անբանութիւնն է :

Վիտիք իրենց գերագոյն գլուխ կը ճանչնան թէ հոգեւորին և թէ մարմնաւորի կողմանէ՝ մէկ հայրապետ մը , որն որ պատրիարքի անուամբ եկեղեցւոյ գլուխն է : Եւ թէպէտ իւր իշխանութիւնը՝ Վիտոյ վրայ բացարձակ է՝ բայց հաստատուած սովորութիւններու ու գաւառական տեսուչներուն կամացը դէմ բան մը չկրնար ընել . թէ որ իրեն տուած վճիռներուն դէմ վէճեր ծագելու ըլլան՝ ինքը ոչ երբեք տեղիք կուտայ , մինչև որ ալ հակառակորդաց ճարը հատնելով , հասարակաց հաւանութեամբը դատաւորին կը դիմեն , որն որ սովորաբար պատրիարքին վճիռը կ'արգիլէ . նոյնպէս նաև Վահիթէին հրամանատարն իշխանութիւն ունի ժողովրդեան ուզածը վճռելու , և գրեթէ միշտ այս պաշտօնատարս կը յաջողի ան միաբանները հաշտեցնելու :

Բայց մեծ յանցանքներուն ու ոճիրներուն դէմ ուրիշ կերպով կը վարուին . պատրիարքը միայն պզտիկ յանցանքները դատելու իշխանութիւն ունի՝ որոնք որ պզտի պատիժ մը կը պահանջեն պարզ խրատի համար . ինչպէս օրինակի համար Վիտի մը տաճկէ բան մը գողնալու որ ըլլայ , տակիճը պատրիարքին կը դիմէ . իսկ ընդհակառակն թէ որ տաճիկը՝ Վիտիէն բան մը գողնայ , ան ատենը՝ Վիտին դատաւորին կը դիմէ , կամ թէ քաղքին հրամանատարին :

Բայց աւագակութեանց ու մեծ ոճիրներու մէջ՝ ամենեւին պատրիարքին ատենանը չգօրեր . որովհետեւ այդ իշխանութիւնը 'ի գործ դնելը թոյլ տրուած է միայն այն մարդիկներուն՝ որոնք որ հրաման ունին այդպիսի յանցաւորնե-

րուն ետեւէն ինկնալ զանոնք պատժելու համար :

Վատրիարքը միշտ սուրբ Նստոնի վանքէն պիտի ընտրուի . երբոր յաջորդը ընտրել պէտք կ'ըլլայ , եպիսկոպոսները ու ամենէն պատուաւոր քահանայները հանդերձ ազգին մեծերովը կը ժողովուին քառսուն յիսուն հոգի կը սկըսին իրենց ընտրութիւնը ընելու , ու որուն որ քուէներուն մեծ մասը ելլէ՝ անոր կը տրուի հայրապետական պատիւը :

Վիտոյ մէջ երկրորդական պատուաւոր անձինք , եպիսկոպոսներն են . այս առաջնորդներս որոնք որ տասուերկուքի չափ են՝ իրենց գաւառներուն ողորմութեանէն զատ ուրիշ եկամուտ չունին : Վերապոլտական եկեղեցին հազար Բալլափի չափ եկամուտ ունի , և պատրիարքին հարստութիւնը բոլոր այս եկամուտս է . բայց շատ անգամ ալ ըստ պատահման իրեն եկամուտը շատցնելու միջոցը կը գտնէ՝ որն որ երբեմն շատ վեր կ'ելլէ : Բուն պատրիարքական քաղաքը Նշեքսանդրիայն է , բայց հայրապետը Վահիթէ կը նստի՝ որպէս զի անանկով իւր ժողովուրդը և անոնց իրաւունքները պաշտպանելու կարողութիւն ունենայ տաճկաց իշխանութեանը առջև :

Բեւելի վարի աստիճանի եկեղեցականներն ալ մեծ յարգ ունին , բայց աղքատ ու տգէտ են . ասոնցմէ շատը կարգուած են : Երբոր մեռած ժողովրդապետի մը տեղը ուրիշ մը ընտրել պէտք կ'ըլլայ , նոյն ծովին գլխաւոր անձինքները կը ժողովին ու իրենց արժանաւոր երեցած անձը կ'առաջարկեն եպիսկոպոսին որն որ մէկէն կը ձեռնադրէ : Եկեղեցիները կղերին սեպհականած են , ու ողորմութեամբ կը պահուին : Վահանայները շատ մեծ իշխանութիւն ունին ժողովրդեան վրայ . այնպէս որ քիչ մը արուեստով կրնան ժողովուրդը խաբել , ու անոնց իրենց վրայ ունեցած մեծաբանքը իրենց օգտին դարձնել . բայց ըստ մեծի մասին այնչափ տգէտ են՝ որ հասարակ ժողովրդէն ամենեւին տարբերութիւն չունին :

Լյս ժողովուրդս ալ ունի իրեն պա-
հոց ու կրօնական հանդիսից օրերն ու
ժամանակները : Իրենց պահքերը չորս
են, որոնք որ չորս գլխաւոր տօներէն ա-
ռաջ կը կատարեն : () ատկին մեծպահքը
ամենէն երկայնն է, ու ամենէն խիստ է .
յիսունուհինգ օր կը տևէ, ու այս մի-
ջոցիս մէջ՝ օրը երկու անգամէն աւելի
չեն կրնար ուտել . միս, ձուկ ու ընդ-
հանրապէս որ և իցէ կենդանական բա-
րիք գործածելը խստիւ արգելած է, ե-
կեղեցւոյ հրամանն է որ կէսօրուրէն ա-
ռաջ՝ որ է առջի ընթերցաց ատենը, բե-
րանք բան չդրուի և ոչ իսկ ծխախոտ :
() Ծննդեան մեծպահքը երեսունուի-
րեք օր կը տևէ . Լյստուածածնայ՝ տաւ-
նըհինգ . իսկ առաքելոցը՝ տասնըհին-
կէն մինչև քառասուն կը տարբերի, ըստ
միջոցին որ կը գտուի ծննդեան ու մեծ-
պահոց մէջ տեղը : Լյս օրերս երկու
անգամէն աւելի չեն կրնար ուտել, մէկ
մը կէսօրը մէյմ՝ ալ իրիկունը . ոչ ձուկ
կրնան ուտել, ոչ հաւկիթ և ոչ կաթ-
նեղէն, առանց եպիսկոպոսէն կամ պատ-
րիարքէն տնօրինումն առնելու . այս պահ-
քերս խստութեան ու տևողութեան
կողմանէ շատ նմանութիւն ունին մեր և
յունաց պահոցը հետ :

Դ փոխք ունին նաև խոստովանութե-
խորհուրդը . բայց իրենց յատուկ սովո-
րութիւն մ'ալ ունին, որն որ բոլորովին
հակառակ կամ օտար է քրիստոսի վար-
դապետութենէն . և է թլփատութիւ-
նը, որ կ'երևայ թէ այս սովորութիւնս
հին Եգիպտացիներէն մնացած է : Բայց
թլփատութենէն առաջ տղան պիտոր
մկրտուած ըլլայ . մանչ տղաքը իրենց
ծնանելէն քառասուն օր վերջը կը մկր-
տուին, իսկ աղջիկները ութսուն օր
վերջը : Երբոր կը նային որ երիտասար-
դաց կարգուելու ժամանակը հասեր է,
անկէ վերջը կը փութան զանոնք կար-
գելու . աղջիկները սովորաբար տա-
սուերկու տարուան կը կարգուին իսկ
մանչերը տասնըչորսէն մինչև տասնը-
հինկ :

Դ փոխք իրենց մանչ տղաքը պզտի
դպրոցներ կը զրկեն, ուր որ կրօնական

սկզբունքներու հետ կարգալ ու գրել ալ
կը սորվին : Իսկ աղջիկները ամենեւին
դպրոց չեն կրնար երթալ առանց իրենց
մօրը հաւանութեանը, որոնք որ շատ
անգամայս բանիս դէմ կ'ելլեն : Վահի-
րէ ամենեւին աղջիկ մը դպրոց չերևար .
իսկ Սայիտ ընդհակառակն մանչերուն
պէս անոնք ալ կ'երթան, ու ինչուան որ
ութը կամ ինը տարեկան չըլլան՝ դպրոց
երթալէն չեն դադրիր . որովհետև այս
ժամանակէս վերջը ալ կը սկսին հասուն
նալ ու տղայութիւնը մէկգի կը դնեն :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՍԿԶՐՈՒՆՔ ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Դաս Ժ . Բնայոյնական անոտանակոյնքեան
վրայ :

Լյս տեսակ գիտութիւն պէտք է
իրեն յատուկ որոշ ու սահմանաւոր լե-
զու մը ունենայ, որպէս զի ինչ նիւթե-
րու վրայ որ կը խօսի՝ անոնց ճիշդ ա-
նուններ սահմանած ըլլալով, և զանոնք
անփոփոխ պահելով, ան բառերով այլ
և այլ նիւթոց վրայ եղած խօսուածքն
ու գրուածքն ալ ճիշդ հասկըցուի : Լյս
մասնաւոր գիտութեան մը լեզուին կամ
բառերուն կազմութեանը Լյուանակո-
չութիւն՝ կ'ըսենք : Ըստի բնալուծա-
կան անուանակոչութիւն ըսելով՝ կ'իմա-
ցուի բնալուծական բառերը կազմելու
դրութիւնն ու օրէնքը, և նոյն գիտու-
թեան համար շինուած ու սեպհակա-
նած բառերը :

Յայտնի բան է, որչափ որ գիտու-
թեան մը լեզուն որոշ ու անփոփոխ օրի-
նօք մը շինուած է, այնչափ ալ նոյն գի-
տութեան վրայ գրուածները որոշ ու
դիւրամբոյնելի կ'ըլլան . անով գիտու-

1 Կրկնութիւն որ Ղլտաց լեզուն հին եգի-
պտացւոց ռամկական լեզուն ըլլայ . իրենց գիրը
յունաց այբուբենն է, որուն վրայ քանի մը նշա-
նագիր աւելցուցած է, որոնք յունաց հնչմանը
մէջ չեն գործածուիր :

2 Գլ . Nomenclature.